

Kirkegaardene i Holbæk.

Af Kommune lærer *Albert Thomsen.*

Her skal i store Træk gives en Oversigt over de forskellige Begravelsespladser, Holbæk By i Tidernes Løb har haft; de er mindst fem i Tal.

Først maa nævnes det mærkelige, at begge Byens oprindelige Sognekirker allerede i 1500'erne blev revet ned og næsten sporløst forsvandt. De afløstes af Sortebrødre-klosterets Kirke.

Den ældste af de to var vistnok *Vor Frue Kirke* i den med Holbæk sammenbyggede By Labæk; en Granitkirke, hvis Fundamenter uventet kom for Lyset en Februar dag i 1913, idet en tungt belæst Arbejdsvogn sank ned i en muret middelalderlig Grav inde paa en ubebygget Grund ved Østerstræde. En Undersøgelse, som Museumsinspektør Hugo Matthiessen foretog paa Nationalmuseets Vegne, gav mange interessante Resultater, især vedrørende middelalderlige Begravelsesformer. Inde i Kirketomten fandtes saaledes tre Grave fra første Halvdel af 1200'erne, murede Munkestenskister, tilpassede efter Ligets Form, med et lille Rum øverst til Hovedet og med et Tag dannet af skraatstillede Sten. Den ene af Gravene er nu opstillet i Holbæk Museum. I Fylden under det tidligere Kirkegulv laa Skelet ved Skelet, nogle havde hvilet i simple Trækister, men de fleste maa være begravede uden Kiste, blot indsvøbte i deres Ligklæde. I mange Tilfælde havde man givet de Døde en lille Mønt

Udsigt fra den nuværende Kirkegaard i Jernbanegade mod Sognekirken.

Ældre Billede.

med; en ældgammel Skik, som jo har været i Brug lige til vore Dage; de fleste Gravere kender den Slags Fund. Et af Skeletterne holdt imellem Fingrene en lille Muslingskal, en „St. Ibsskal“, Tegnet paa, at han havde været paa Pilgrimsrejse til St. Jakobs Grav i Santiago de Compostella i Spanien. En lang Rejse paa de Tider!

I Kirken var der ogsaa et Par Kulegrave, hvor store Mængder af Skeletdele var væltet ned, hulter til bulter, naar der skulde ryddes Plads til nye Begravelser. Og de, som ikke kunde faa deres Kære stedt til Hvile indenfor Kirkens hellige Mure, søgte saa i hvert Fald at faa dem jordet saa nær disse som muligt, helst helt inde under Tagdryppet, hvor Vorherres milde Regn som himmelsk Vievand kunde væde deres Grave. Endelig er der rundt om i Kirketomtens Nabolag, i Haver og Gaarde, fundet utallige Skeletter, et Sted endogsaa en stor Fællesgrav eller Benkule, maaske fra en Epidem; herude omkring Kirken har ligget en Kirkegaard af ret betydelig Størrelse.

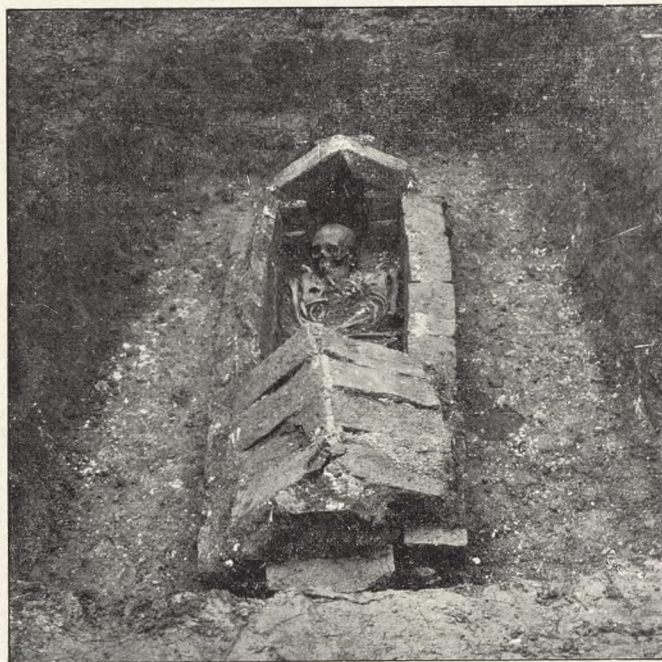
Den lille Granitkirke har været Sognekirke i „Vor Frue Sogn“ og er vel sagtens brudt ned i første Halvdel af 1500'erne. I et Skøde fra 1574 bortskænker Borgmester og Raad et Jordsmon „som var af Vor Frue Kirkegaard“. Nu er Kirkepladsen, hvor de svære Grundsten viser Bygningens Form og Størrelse, igen Byens Ejendom og fredes som et af de faa Minder vi har bevaret fra Middelalderen.

Længere ude Vest paa laa Byens anden Sognekirke, St. Nikolai, hvis Kirkegaard har strakt sig fra Havnegadehjørnet langt op ad Algades Nordside. Her er ved Grundudgravninger fundet i Hundredvis af Skeletter; i 1840'erne maatte man engang i Anledning af en Kælderudgravning køre det ene Læs „Dødningeben“ bort efter det andet, saa tæt laa Begravelserne. Af Kirken selv har hidtil kun et Hjørne af Fundamentet været fremdraget; det viste smukt Murværk af røde Munkesten og Granit; Retningen var omtrent Ø-V; tæt op til det fandtes to Skeletter, gravlagte i samme Retning, med Hovederne i Vest. Imod Nord har Kirkegaarden sikkert fulgt den gamle Strandlinie ved Gasværksvej, saa den røde Kirke, viet til de Søfarendes Helgen, har fra sin Plads paa Bakkeskraaning, omgivet af den grønne Kirkegaard, kunnet ses over hele Fjorden.

Efter Reformationen synes Borgerne at have foretrukket Klosterets Kirke fremfor deres egen Sognekirke; i hvert Fald er den efterhaanden blevet overflødig, og i et kgl. Brev af ¹³/₁₂ 1573 skænkede Frederik II. sin gode Ven, Lensmanden Christoffer Pax, „en øde Kirke udi Vor Købstad, Holbæk, liggendis, kaldis St. Nicolai Kirke, med Kirkegaarden og Pladsen, som samme Kirke paa staar, saa (han) maa lade nederbryde forn. St. Nicolai Kirken og lade indhegne og indgærde samme Kirkegaard og der føre Bygning paa“. Kirkegaarden er da kort efter blevet bebygget, først med nogle smaa Boder og senere med et Par store Købmandsgaarde.

Vi kommer derefter til den tredje af Kirkegaardene, *Sortebrødrekløsterets*. Omkring 1270 begyndte Munkene deres Virksomhed her i Byen, og 1276 indviede den kendte Roskilde-Bisp, Peder Bang, Kirkegaarden, hvor de fromme Fædre blev begravede. Klosterkirken, der var indviet til St. Lucius, blev vistnok først fuldendt i 1323; den benyttedes, ikke blot af Munkene, men ogsaa af en Del af Byens Befolkning, og da Klosteret efter Reformationen var nedlagt som Munkebolig og især efter St. Nikolai Kirkes Nedbrydning, blev Sortebrødrenes Kirke Byens eneste Sognekirke i 400 Aar. I den og paa Kirkegaarden udenom jordedes nu de Døde, lige til en ny Gravplads maatte tages i Brug i 1850'erne.

Vore gamle Kirkebygninger er i sig selv vældige Begravelsespladser, hvor Tusinder af Døde i Aarhundredernes Løb har fundet Hvile under de høje Hvælvinger i Guds

Øverst: Den gamle Klosterkirke, nedrevet 1869.
Tilvenstre i Billedet ses Klosterets Sydføj, og bag den hvide
Mur ses lidt af Kirkegaarden.
Nederst: Middelalderlig Grav i Gulvet i Vor Frue Kirke.

indviede Hus. St. Lucius Kirke blev revet ned i 1869, men fra en Beskrivelse af Sognepræsten, Dr. I. H. Larsen, ved vi god Besked med Begravelserne inde i den. Her var ikke alene Grav ved Grav op gennem Kirkens Hovedgange og i Koret, men ogsaa et Par Gravkapeller; i det ene hvilede Lensmanden Mogens Pachs, † 1642, og hans Frue; det andet tilhørte Justitsraad Hellemand til Vognserup. Store smukke Ligsten dækkede over Grave, hvor Slottets Lensmænd, Byens Præster, Borgmestre og andre velhavende Folk havde fundet deres sidste Hvilested.

Og rundt om paa Væggene hang Epitafier over kendte Borgere, prægtige Mindetavler med Portrætter eller Gruppebilleder; flere af Epitafierne er skaaret af den kendte Billedsnider Lorents Jørgensen, der havde sit Værksted her i Holbæk.

Borgerne sørgede i god Tid for at erhverve sig Gravsted i Kirken; det kunde købes ligesom Gravstederne paa Kirkegaarden, og der udstedtes ofte tinglæst Skøde paa det. Et Eksempel: I 1709 købte Borgm. og Amtsskriver Lind i Holbæk et Begravelsessted i den store Gang indenfor Kirkedøren, „hvilken Begravelse tilforn har tilhørt Amtsskriverens Kjærestes Salig Fader Raadmand Jens Rasmussen, og strækker sig over Kirkegulvet fra den ene Pille til den anden . . . Og som samme Begravelse nu befindes mesten ganske fuld af Lig, som derudi forbliver, saa at Kirken, saavel for Stedet som for Ligenes Nedsættelse, paa kort Tid har nydt god Indkomst af samme Familie“, saa er denne Begravelse solgt for 16 Rdlr.

Den er altsaa solgt til nedsat Pris, fordi den er fuld af Lig, og der ydes en rimelig Rabat, eftersom Familien har været en god Kunde for Kirken! Det lille Træk er ganske illustrerende.

Kirkerne fyldes efterhaanden med Lig, baade under Gulvene og i Kapellerne, saa Luften herinde undertiden paa varme Sommerdage var meget ilde og ublu. Men først 1805 da Forholdene mange Steder var blevet ganske utaalelige og sundhedsfarlige, kom Majestætens Forordning, som forbød disse indendørs Begravelser. Udenfor Klosterkirken laa en Kirkegaard af ret beskedne Maal, omgivet af Mure og beplantet med smukke store Linde- og Asketræer; den vestlige Del kaldtes „Urtehaven“, maaske et Navn som stammer fra Munkenes Tid.)*

Denne Kirkegaard har været i Brug fra ca. 1276 til ca. 1870, altsaa i omtrent 600 Aar, og i de sidste 400 Aar var den Byens eneste. Om „Anlæg“ eller Plan kan man ikke tale; Gangene var smalle og bugtede sig ud og ind mellem Gravstederne; her var denne grønne, lune Fred, denne frodige Uregelmæssighed, som vi endnu hist og her finder paa gamle Kirkegaarde, hvor de Døde ligesom har maattet lægge sig tæt op til hinanden, for at de alle kunde faa deres Soveplads i den lille Have.

Store eller mærkelige Monumenter var her ingen af. Over Byens Præster, Embedsmænd og rige Købmænd laa der større eller mindre Gravplader af Marmor eller Sandsten, mens almindelige Borgere maatte nøjes med Kors af Jern eller Træ. Der ofredes ikke saa store Pengesummer paa Mindesmærkerne herude som forhen paa Epitafierne inde i selve Kirken. De mere velstaaende Borgere betalte Graveren for at passe deres Gravsteder: i en Protokol, som Graverne Christoffer Reichenbach og Sønnen Joh. Mich. Reichenbach førte fra ca. 1820–63, findes saaledes Lister over „acorderede Grave“. Betalingen var gerne 3–4 Mark hver Paaske.

I et Hjørne af Kirkegaarden laa Selvmorderne begravede. I Reichenbachs Bog findes ofte Notitser om saadanne Begravelser: „Begravet Selvmorder N. N. i den

*) I ældre Tid ofte brugt om en „finere“ Del af en Kirkegaard. *Red. Ann.*

frie Jord for Fattig Kassens Regning“, eller: „Arrestant og Selvmorder N. N. begravet om Aftenen Kl. 7“. En gammel Mand har fortalt mig, at han engang i 60'erne saa, at en Selvmorders Kiste ved Aftentid blev løftet op over Muren og begravet i Stilhed i det Hjørne, man barmhjertigt havde reserveret for de Fortvivlede. Kisten maatte ikke komme ind ad Porten i Kirkestræde!

* * *

Omkring 1850 blev det nødvendigt enten at udvide den gamle Kirkegaard eller anlægge en ny. En Udvidelse kunde muligvis foretages Syd for Kirken i den saakaldte „Klosterhave“, hvor Kordegnen havde sin Have, men den vilde kun forslaa for et kort Aaremaal, og man erhvervede derfor et stort Stykke af Marken lige Syd for. Her anlagdes saa den Kirkegaard som den Dag i Dag er i Brug; oprindeligt kaldtes den „Assistenskirkegaarden“, den sædvanlige fattige og grimme Benævnelse man hertillands bruger om enhver ny Gravplads.

Under Koleraepidemien i 1854 fandt de første Begravelser Sted her, men først i 1857 fik den sin egentlige Indvielse, som foretoges Søndag den 31. Maj efter Guds-tjenesten og „overværedes foruden af Kirkeinspektionen og Communalbestyrelsen ogsaa af en stor Del af Menigheden. Før og efter den af Hr. Pastor Galskiøt holdte smukke Tale afsang Byens Sangforening 2de Psalmer“, hedder det i Datidens Aviser.

Denne Kirkegaard var anlagt efter en ret ejendommelig Plan, nærmest som Have eller Park med flere store runde Plæner. Hvem Tegningen skyldes, ved vi ikke; det er antagelig en københavnsk Anlægsgartner.

Efterhaanden som Plænerne blev taget i Brug til Begravelsespladser, viste det sig
Hansen-Jacobsen: Mindesmærke over Kunstnerens Moder. Bronze.

naturligvis, at det smukke Anlæg egnede sig mindre godt for en Kirkegaard; Stykke for Stykke maatte det omlægges, og nu er der saa godt som intet Spor tilbage af det oprindelige. Fra Indgangsporten ved Jernbanevej fører en Gang midt op gennem Kirkegaarden, og desuden er der Hovedgange langs alle fire Sider.

Midt paa Kirkegaarden, paa dens højeste Sted, er anlagt et stort, muret Vandbassin, efter Tegning af Professor Ivar Bentsen, skænket af et Par af Byens Borgere, til Erstatning af to gamle primitive Pumper.

Mindre Udvidelser er foretaget to Gange; først mod Syd fra 1901, og senere i 1910 – under den store Influenza-Epidemi – ud til Blegdammen, hvor et Stykke Jord, en Rest af den gamle Spadseresti „uden om Byen“, blev inddraget.

Kirkegaardens nuværende Størrelse er ca. $4\frac{1}{2}$ Td. Land. Den vil blive opretholdt som Begravelsesplads til Aar 2000, idet de sidste Gravfæstemaal udløber 1998.

Ved Begravelserne anvendes ikke Ligvogn; Kisten bæres af Lighbærere fra Kirken eller Kapellet (i en Fløj af Klosteret) ned gennem den smukke Kirkeallé, tværs over Jernbanevej og ind paa Kirkegaarden; en køn Skik, som er bevaret fra den gamle Kirkegaards Tid.

Efter Joh. Mich. Reichenbachs Død i 1863 blev L. Lund, Graver, og han efterfulgtes 1877 af Sønnen J. Chr. Lund, der virkede til 1917 og afløstes af den nuværende Graver, Hans Jensen.

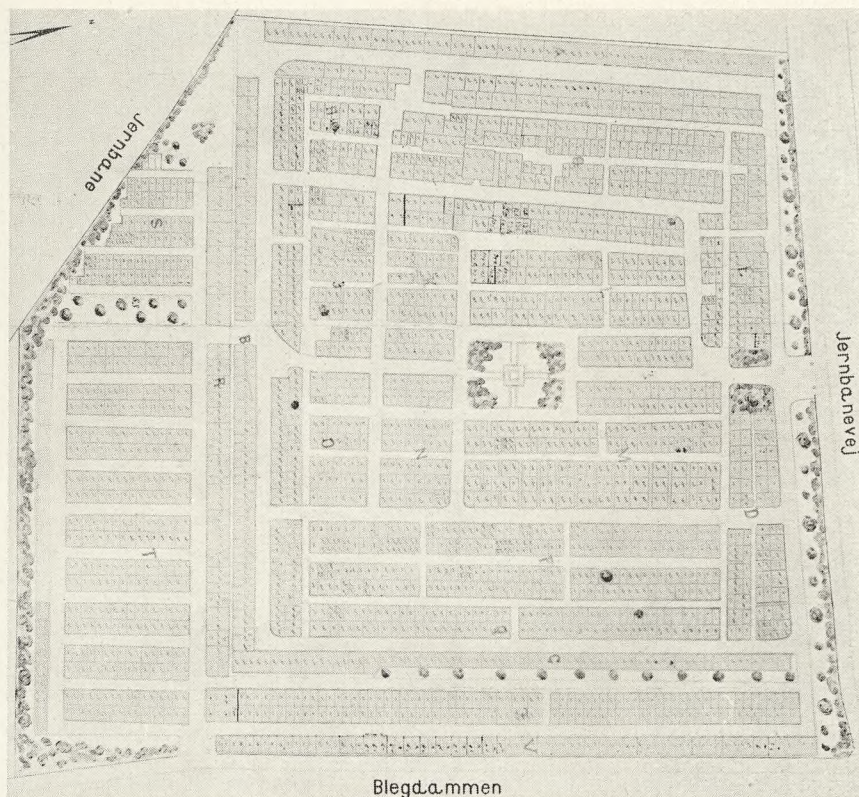
Etatsraad Tidemand lod i 1881 opføre et Hus ved Kirkegaarden som Fribolig for Graverne, mod at de til Gengæld vedligeholder hans Familiegravsted. Graverboligen er nu Bolig for Kordegnen, som fører Kirkegaardens Bøger og Regnskaber.

Her er smukt paa den gamle Kirkegaard, fredeligt og skønt baade Sommer og Vinter, og maaske allerkønnest hen paa Foraaret, naar det over alle Grave luer og lyser af Paaskeliljer og Tulipaner.

Af Monumenter skal her kun nævnes Mindestøtten (med Portrætbuste af V. Bissen) over den kendte Politiker og Diplomat Kmhr. *Carl Bille*, der døde 1898 som Amtmand her i Byen; Hansen-Jacobsens ejendommelige Gravminde over hans Moder (se Billedet S. 5), samt Mindestenen over Redaktør *H. J. Hansen* og Hustru med et smukt Relief af Billedhuggerinden Nielsine Petersen.

Den gamle Kirkegaard omkring Kirken blev næsten helt sløjft og ødelagt, da man i 1869 nedbrød den ærværdige Klosterkirke og opførte Byens nuværende Sognekirke, St. Nikolai. Denne Bygning, som er tegnet af Professor Chr. Hansen, kom til at ligge med Retning i Nord og Syd, omtrent vinkelret paa den gamle Kirkes Grund, og en Mængde Gravsteder maatte under dens Opførelse raseres. Ligesaa pietetsløs og usømmeligt fór man frem, da en ny Skolebygning i 1885 rejstes i den vestlige Del af Kirkegaarden ud til Klosterstræde; igen blev talrige Grave ødelagt. Resten af Kirkegaarden henligger endnu som grønne Plæner, og her findes enkelte Gravsteder og Monumenter bevarede.

De Kister, der fra gammel Tid henstod i Klosterkirken, blev nedsat i en muret Grav S. Ø. for den nye Kirke; en Sten med de Dødes Navne laa derover, til den for et Par Aar siden blev fjærnet og anbragt i et Hjørne, hvor ogsaa fire meget store, sentmiddelalderlige Ligsten over Lensmænd fra Holbæk Slot var slæbt hen; disse fire er nu opstillede i Museets Gaard.

Vi kommer derefter til den sidste af Holbæk-Kirkegaardene, den nye „Assistens Kirkegaard“, som for et Par Aar siden blev taget i Brug.

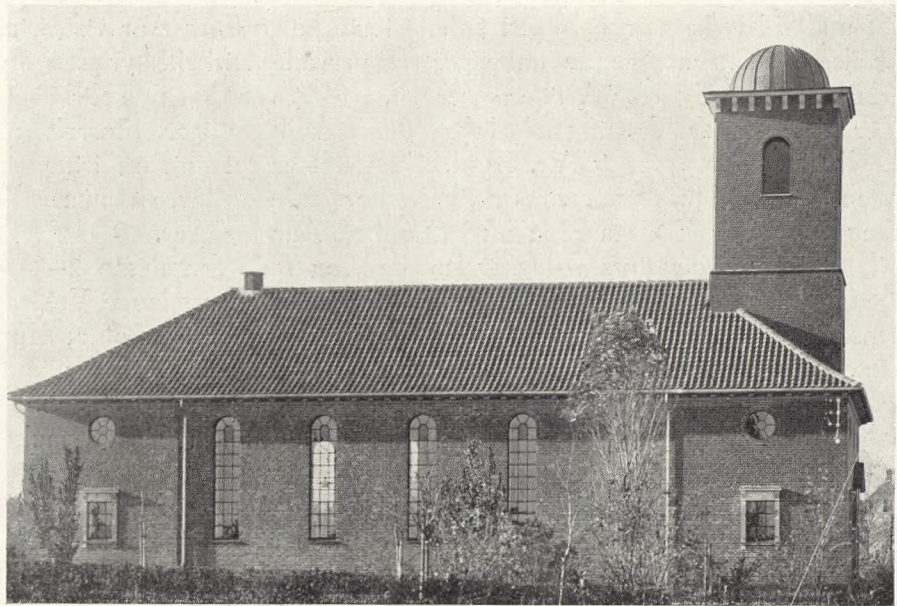
Da det under Byens stærke Vækst i den sidste halve Snes Aar viste sig, at en ny Begravelsesplads snart maatte anlægges, erhvervede Kirkebestyrelsen et Stykke Jord af Markjorderne Syd for Artillerikasernen. I 1924 var den nye Kirkegaard færdig; den er anlagt efter Tegning af Havearkitekt Emil Böttiger. Størrelsen er som den gamle Kirkegaards, godt 4 Tdr. Land. Terrænet er ret højt og fritliggende, og efterhaanden som Beplantningen vokser til, og der mere og mere kommer Karakter over Anlægget, vinder Kirkegården nu i Skønhed Aar for Aar.

I April 1926 fandt den første Begravelse Sted, og i de forgangne 2-3 Aar har mange Mennesker faaet deres sidste Hvilested herude. Den ret lange Vej fra Kirken til Assistenskirkegården nødvendiggjorde derfor snart Opførelsen af et Kapel her.

Kapellet, som er tegnet af Arkitekt Marius Pedersen, og som beskrives omstaaende af Bygmesteren, blev færdigt sidste Sommer og fik sin kirkelige Indvielse Søndag den 4. November 1928 ved Provst Henry Larsen, der havde udarbejdet et smukt Liturgi til denne Lejlighed.

I det lille Taarn hænger to Klokker; en ny, som er støbt i Ystad i Fjor, og en gammel Klokke, der i 1723 skænkedes til Sognekirken af en rig Holbæk-Købmand. Den blev nu ført ud i Kapellet og kom saaledes til at danne den historiske Forbindelse fra Sortebrødrenes gamle Kirke til Kapellet paa den nye Kirkegaard.

Plan af Holbæk gamle Kirkegaard i Jernbanegade. Maal ca. 1:2000.

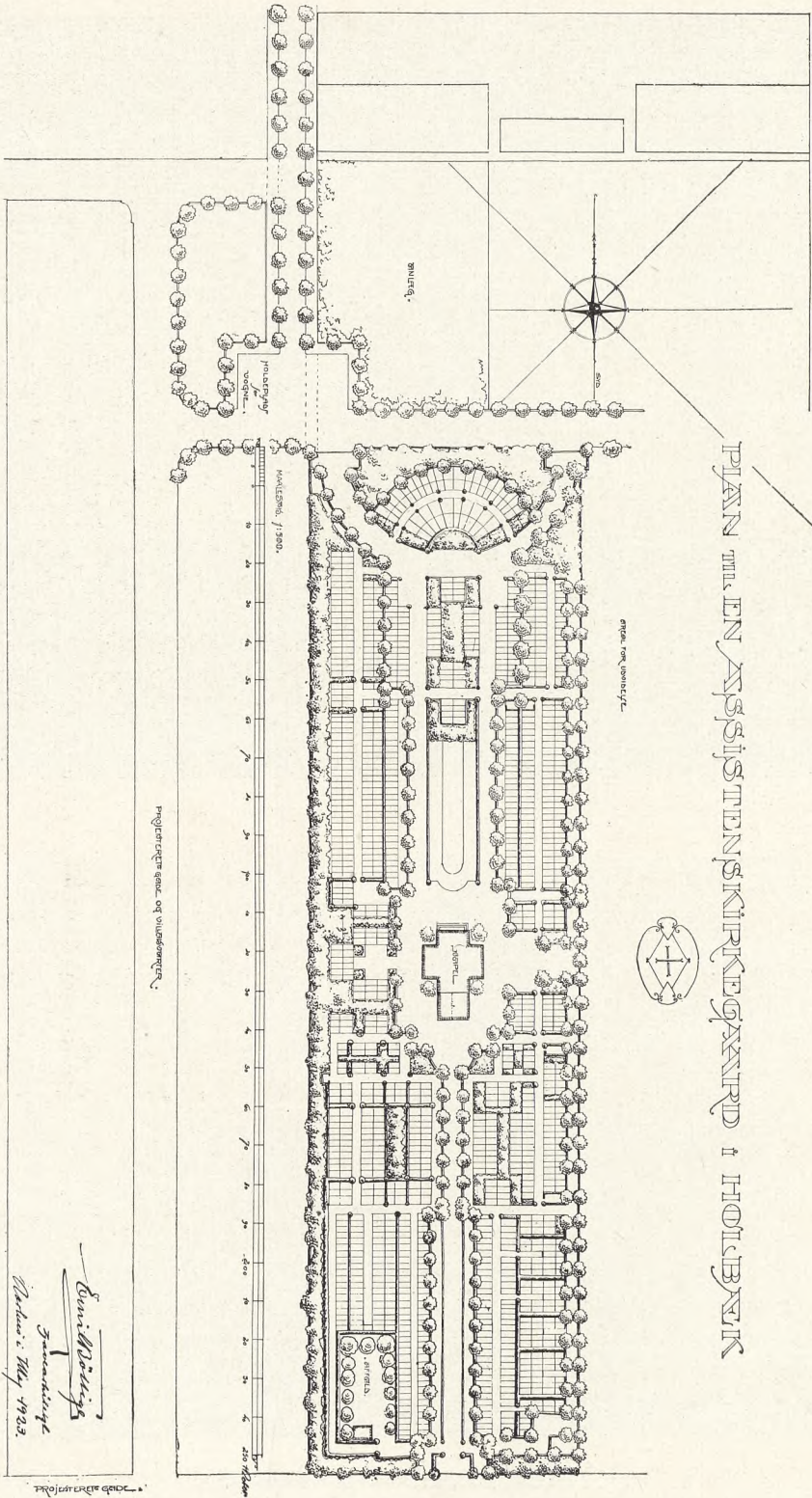

Marius Pedersen: Kapel i Holbæk.
Øverst: Kapelsalen set fra Podiet, nederst: Kapellet set fra Øst.

Marius Pedersen: Kapel i Holbæk.
Øverst: Kapelsalen set mod Podiet, nederst: Kapellet set fra Nord.

PLAN TIL EN ASSISTENTENSKIRKEGÅRD I HOLLBÆK

Emil Böttger: Plan af Hollbæk Assistentskirkegaard 1923. Maal ca. 1 : 2000.